

İslâm Düşünce Enstitüsü Uluslararası Aylık

Düşünce Dünyasına Bir Köprü
Nisan | sayı 3

3. Sayı

Sayı Editörleri

Esmâ Karakütük
Yousef AlQurashi

Düzenleme Ekibi

Hatice Betül Turganali
Sayed Sulaiman Nabil

Grafik Tasarım

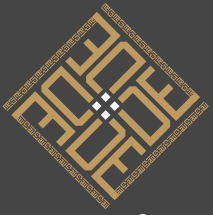
Angam Qasim

Adres

Beştepe Mahallesi, Mucize Cad-
desi No:9 Yenimahalle/ANKARA
| TÜRKİYE

info@ide.org.tr

0312 212 70 83
0312 212 70 80/81

İ S L Â M
DÜŞÜNCE
ENSTITÜSÜ
INSTITUTE OF ISLAMIC THOUGHT
معهد التفكير الإسلامي

İçindekiler

Editörden	3
Deprem ve Acı - İstirabın Ahlakı	4
Necdet Subaşı ile Söyleşi	8
D-E-P-R-E-M: Kolektif Krizin Ötesi	11
Deprem Sonrası Dönemde Gönüllülüğü Yeniden Düşünmek	12
Doğal Afetlere Dinî ve Bilimsel Bir Bakış Açısı	14
Dünya İçin Hâla Bir Umut Var	16
الأسس الأخلاقية في إدارة الأزمة في السنة النبوية	19
Haber: Deprem'in Manevi Yaralarını Sarmak Paneli	20

Editörden

Ülkemiz 6 Şubat'ta merkez üssü Kahramanmaraş olan, on bir ilimizi kapsayan ve 13,5 milyon insanımızı doğrudan etkileyen yüzyılın en yıkıcı karasal ikili büyük depremiyle sarsıldı. Bu elim afetten ötürü birçok vatandaşımızı kaybetmiş olmanın büyük üzüntüsü ve acısı içerisindeyiz. Milletimize başsağlığı, yaralılara da acil şifalar dileriz. Geçtiğimiz son günlerde, asrın felaketi olarak tanımlanan bu depremler aynı zamanda "asrın dayanışmasına" dönüştü ve necip milletimiz zor zamanlarda nasıl tek yürek olup kenetlendiğini tekrar gösterdi. Yaşadığımız bu acı günler bizlere birçok hususu hatırlattı.

Ayrıca, bu tür felaketler insanlığı sadece maddi yönden değil, aynı zamanda manevi olarak da derinden etkilemekte ve kalıcı hasarlar bırakabilmektedir. Bundan hareketle, depremde etkilenen insanlarımızın yanında maddi ve manevi olarak bulunmak ve her açıdan desteklemek önem arz etmektedir.

Bu minvalde, IDEA'nın bu sayısında "Depremi Manevi Yaralarını Sarmak" mottosuyla bir nebze de olsa insanlarımızın yanında olmayı; acılarını onlar kadar derin hissetmesek de ortak bir hissiyat duyarak üzüntümüzü ve acımızı kâğıda dökmeyi hedefledik. Bu kapsamda çeşitli alanlardan akademisyenlerin ve İslâm Düşünce Enstitüsü'nde bulunan araştırmacılarımızın, "Depremi Manevi Yaralarını Sarma" çerçevesinde, farklı perspektiflerden oluşan duygu ve düşüncelerini içeren yazılarını sizler için derledik. Bu sayının özel konusuna dair Necdet Subaşı Hocamız ile bir röportaj gerçekleştirdik.

Bu vesileyle depremden etkilenen sevgili okurlarımıza bir kez daha geçmiş olsun dileklerimizi iletiyoruz.

Manevi yaralarımızı beraber sarmak dileğiyle.

İyi okumalar dileriz...

Sayı Editörü
Esmâ Karakütük

Depremler ve Acı, İstirabın Ahlakı

Mu'tez el-Hatîb | Hamad b. Halife Üniversitesi

Terc. Tuğrul Kütükçül | İDE Araştırmacı

Hiç kuşkusuz biz insanı zahmetli bir hayat için yarattık. (Beled 90: 4)

Zorluk, acı ve sıkıntı insana daima eşlik eder. İster yaratılış ve yaşam evresinde, ister sıkıntı ve zorluklara sabrederek dininde, ister refah zamanlarında şükrederek tahammül etmesinde, isterse de ceza ve hesapla karşılaşacağı ahirette olsun bu böyledir. Hatta Fahreddîn Râzî bundan daha da ileri giderek şunu ifade etmiştir: "Bu dünyada hiçbir zevk yoktur"; çünkü zevk zannedilen şey acıdan kurtuluştan başka bir şey değildir. Yemek yerken haz zannedilen şey açlık acısından kurtuluş, giyinirken haz zannedilen şey ise sıcak ve soğğun acısından kurtuluştur. Yani "İnsan için ancak acı ya da acıdan kurtulup başka bir şeye intikali vardır". Bundan dolayı Karl Jaspers, acıyı; ölüm, hastalık ve kusur gibi kişinin kaygı ve panik yaşadığı ve bu sayede kendisindeki eksikliklerin farkına vardığı sınır durumlar (boundary situations) içinde sınıflandırmıştır.

Bu durumların iki boyutu vardır. Birincisi, psikolojik boyuttur. Acı ve diğer "sınır durumlarında" psikolojik destek arayışına dayanır. Kişi panik ve kaygıya kapılabilir, hayal kırıklığına uğramış hissedebilir, bu durum acısını ziyadeleştirir. Kur'an böylesi bir durumdan şu şekilde bahseder: "Onu imtihan edip rızkını daralttığı anda ise 'Rabbim beni aşağıladı' der." (Fecr 89: 30). İkincisi, varoluş durumuna ilişkin felsefî boyuttur. Acı ve diğer şeyler, bir mertebeden başka bir mertebeye geçişe neden olabilir, ki bu önceki ilk acı mertebesinden ayrı varoluşsal bir mertebedir. Bu mertebe, yeni varoluşu farklı bir anlamla donatan gâî perspektifin yönlendirdiği bir geçiştir. Bu geçiş kişinin felaketi ya da felaketten kaynaklanan acıyı tecrübe ederek edindiği özgün deneyim sayesinde meydana gelir. Artık acı dar bir fizyolojik veya materyalist bakış açısının esas alındığı patolojik perspektifle sınırlı değildir. Aksine, iç içe geçmiş ruh, beden ve düşünce alemleriyle ilişkilidir ve birazdan açıklayacağım üzere muhtelif bilimsel alanlar bu tartışmaya katılmaktadır. Zararlı acı iki ana sınıfa ayrılabilir. Birincisi, kişinin kendisi ya da başkaları için ortaya çıkardığı acıdır, filozoflar ve mütekelimler bu konu üzerinde müzakere etmişlerdir. Çünkü acı çektirmek pek çok ahlaki tartışmaya konu olan bir eylemdir.

Bir hayvanın kurban edilmesi bu bağlamda tartışılmıştır. Çünkü hayvanı kurban etmek bir canlıya acı çektirmektir. Birinci tür acının tartışılması eylem ahlakına daha yakındır. Zira bu insanın faydasına ilişkindir, bu konudaki ahlaki vecibe ona direnmek, onu ortadan kaldırmak ya da tamamen ortadan kaldıramıyorsa bile en azından hafifletmektir. İkincisi, Allah'ın fiiliyle varlık sahasında meydana gelen acıdır ve O'nun yaratılış sistemine bağlı olan tekvînî veya kaderî fiiliyle ilgilidir. Deprem gibi doğal afetlerden meydana gelen şeyler bu kısma girer. Bu ikinci tür erdem ahlakıyla ilgilidir, zira her ne kadar bir felaketin meydana geleceğini önceden tahmin etmek veya meydana gelmesi sırasında bazı güvenlik önlemleri almak ya da etkilerini hafifletmek kısmen mümkünse de burada çoğu zaman engellenemeyecek acılardan bahsediyoruz.

Dolayısıyla acı ahlaki bir konudur. Çünkü acı, insan eylemleri ve bu eylemlerin ahlaki niteliklerini (erdemler ve erdemsizlikler) kapsar. Bununla birlikte acı; ilâhî adalet, felaketlerin nedenleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan acı ve ıstırap, kötülüğün varlık nedenleri ve altında yatan gizli hikmet ve maslahatlar, kaza ve kadere imana ilişkin birçok ahlaki, felsefi ve kelami soruyu gündeme getirir. Bunların hepsi, ister teorik ister pratik olsun, ahlakın iki alanına ilişkin sorulardır. Çünkü bu sorulara verilecek cevap, -musibet ister kendisinin ister başkalarının başına gelsin- kişinin ahlaki niteliklerine ve musibetler karşısındaki tutumuna yansiyacaktır. Dolayısıyla musibetler, insanın düşüncesini, vicdanını ve manevi hayatını etkileyen ve özel bir karşılık verilmesini gerektiren şeylerdendir. Dolayısıyla musibetler konusu, insanın Rabbi ile olan ilişkisi ve musibet anında sabretmesi ve refah anında şükretmesi gerektiği gibi erdemler ve aynı zamanda kazâ karşısında sabırsızlık ve hoşnutsuzluk göstermesi gibi erdemsizliklerle yakından ilgilidir.

Öte yandan insanın kendi türüyle olan ilişkisiyle de yakından alakadardır, ki en karakteristik özelliklerinden biri olan "insanlığın inceliği [rikkat]" tam da burada ortaya çıkar.

Şimdiye kadar zikredilen şeylerden dolayı birçok alan ve disiplin acı ve ıstırap konusuyla meşgul olmuştur. Acı ve ızdırap, kendisi de disiplinler arası bir alan olan ahlakın konularından biridir. Acı ve ıstırap konusuna katkıda bulunan alanlar arasında Kur'an, hadis, kelam, fıkıh, tasavvuf, felsefe ve edebiyat yer almaktadır. Biyoetik ve psikoloji gibi İslami çalışmalar alanının dışındaki diğer alanlar da acı ve ıstırap hakkındaki bu ahlaki tartışmaya katkıda bulunmaktadır. Bu alanların hepsi acıyı farklı açılardan ele almaktadır. Çünkü acı karmaşık bir insani olgudur ve etkisi bakımından vaizlerin bu gibi durumlarda genellikle başvurduğu ilâhî ceza fikrinin dar perspektiflerinin ötesine geçer.

Acı ve ıstırap konusunu -müstakil olarak- kitap ve risalelerde ele alan İslamî literatürün genişliği ve zenginliğinin burada vurgulanması mühimdir. Bu çalışmalara örnek olarak şunlar zikredilebilir:

-İbn Ebî Dünyâ (ö.281) - "el-Az'a ve's-Sabr", "et-Teâzî"

-İbn Ebî Gâlib Haffâf (ö. 543) - "Selvetü'l-Ehzân"

-Alaedîn b. Mansur Makdisî (ö. 746) - "el-Lübâb fi Tesliyeti'l-Musâb"

-İbn Kayyım el-Cevziyye (ö.751) - "Uddetü's-Sâbirîn ve Zahîreti'l-Şâkirîn"

Bununla birlikte, acı ve ıstırap ahlakının kaynakları bu tek tip sınıflandırmayla sınırlı olmayıp, yukarıda da belirtildiği gibi İslami çalışmaların içinde ve dışında yer alan birçok bilimsel alandaki araştırmaları kapsayacak şekilde geniş bir muhtevaya sahiptir ve bu alanlardaki araştırmalar belirli bir mefhum veya terimle sınırlı değildir. Zira acı, ıstırap, sıkıntı, musibet ve afet, felaket ve salgın gibi olgunun bizatihi kendisiyle ilişkili kelimelerin yanı sıra taziye, sabır, şükür, teselli ve metanet, sıkıntıyı açığa vurma gibi olgulara karşı insan davranışına ve ahlaki görevlere odaklanan kelimeleri içermesinin yanında bazı bilim adamlarının sınıflandırdığı çocuk kaybı gibi sınırlı felakete maruz kalanlar için muayyen erdemlere odaklanan zengin bir sözlükle karşı karşıyayız.

Bir başka açıdan, ıstırap mefhumunu kavrayabilmek için "Felaketler Geçmiş Günahların Cezası mıdır?" sorusuna ilişkin tartışmaların sathının ötesine geçmeliyiz. Tartışmaya ve her iki tarafın öne sürdüğü argümanlara yüzeysel olarak bakmak, çok yönlü acı ve ıstırap perspektifini gözden kaçırmamıza sebep olabilir. Bu yüzden biz tarafların ileri sürdüğü argümanları kendi sınırlarında durarak değerlendireceğiz. Musibetin bir ceza olmadığını gören kişi -nassî delillere ek olarak- iki şeyi delil getirir:

1. Karşılık (ceza) kavramı ve dünyanın teklif yurdu ve ahiretin ise karşılık (ceza) yurdu olduğu;
2. Musibetlerin zındık ve siddıklar arasında müşterek olması, hatta siddıkların başına gelen musibetlerin zındıkların başına gelenlerden daha fazla olduğu. Buradan imtihan, ceza ve bu ikisinin dışında kalan musibetlerin sebep ve hikmet açısından değişiklik gösterdiği sonucuna varmışlardır.

Musibetlerin ilâhî ceza olduğunu savunanlara gelince, onlar bazı genel metinleri ve sahih olmayan bazı özel hadisleri iddialarını savunmak için bir araya getirmişlerdir. Burada metodolojik yaklaşımların yüzeysel değerlendirmesinden ziyade, tartışmaya derinlemesine bakıldığında iki farklı bakış açısıyla karşılaşıyoruz:

Birincisi, ceza ve karşılık yönü ağır basan bakış açısıdır. İkincisi ise, lütuf yönü ağır basan bakış açısıdır. Bela, rahmet ve hayır hadislerini merkeze alır ve bunları üzerine inşa edilecek bir temel haline getirir. Celaleddin-i Rumi'ye göre Yüce Allah, kendisine yakınlıkları nispetinde kullarına musibet kadehinden içirir ve musibete uğrayan da ilâhî inayetin hoş kokusunu alır. Buradaki acı, kulun Allah nezdindeki âlî makamının bir işaretidir ve bu da acısı olmayan kişinin tabutunda hareket eden ölü gibi olduğu sonucu çıkar. Artık acı artık sadece fiziksel değil, aynı zamanda kalbi ve ruhsal bir yaşam belirtisidir. Görülmez mi ki aşık sevgisini ne kadar artırırsa, o kadar acı çeker. Hatta acısından dolayı bile acı çeker.

Lütuf perspektifi, acı kavramının genişliğinin hakkını verebilen bir bakış açısıdır. Bu husus iki konu üzerinden açıklanabilir:

1. Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadislerinde acı kavramının genişliğinin özellikleri

Kur'an, ayetlerin nüzülunun hikmetlere bağlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin kozmik ayetler, insanlar için ahlaki bir öğüt anlamına gelir ["Oysa biz mucizeleri yalnızca korkutup uyarmak için göndeririz." [İsrâ 17: 58]] İbn Teymiyye gibi alimler, depremler ve güneş ya da ay tutulmalarının, her iki dünyada da insanın iyiliğini hedefleyen hikmetleri içeren bu ayetler arasında olduğunu beyan etmiştir. Ahlaki amaçlara ulaşmak için -felaketler bizim ya da başkalarının başına gelsin ya da gelmesin- genellikle hatırlatma ve korkutmaya ihtiyaç duyulur. Musibet veya felaketleri içeren bu ibretleri idrak etmek, ruhta daha önce açıkladığım anlamda korku, endişe, tövbe, günahlardan vazgeçme, Yüce Allah'a yalvarma, pişmanlık ve bağışlanma dileme, "Allah bir kavmi severse, onları sıkıntıya uğratar. Her kim sabrederse sabrettiğinin mükafatını bulur. Her kim de sabretmeyip isyan ederse isyanının karşılığını görür."

dünyada zühd halinde yaşama ve musibet için feryad ü figan etmeme, hak edenlere haklarını iade etme gibi psikolojik durumları ve varoluşsal değişiklikleri miras bırakır. Kur'an sıkıntı anında bu gibi tepkilere karşı uyarıda bulunmuştur: Andolsun ki senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. ("Ardından, belki yalvarıp yakarırlar diye onları darlık ve hastalıklara uğrattık." [En'âm 6: 142]) ("Hiç olmazsa kendilerine tarafımızdan bir sıkıntı geldiğinde içten bir niyazda bulunsalardı! Fakat kalpleri iyice katılaştı; şeytan da onlara yaptıklarını şirin gösterdi." [En'âm 6: 143])

Musibetler bir hediye muhtevî sıkıntılardır; çünkü musibetler salt kötülük değildir. Musibetler hayır, yakınlık belirtisi ve dereceleri yükseltmek için bir hediye içerir, bu husus birçok ayet ve hadiste belirtilmiştir, bunlardan en fazla öne çıkanlar şunlardır:

"Allah kimin hayrını isterse ona musibetle imtihan eder"

"İnsanların en fazla musibete uğrayanları peygamberler, sonra onları takip edenler sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenlerdir."

Bu hadisler, bir yandan hayır ve Allah'ın hikmetinin, diğer yandan da Allah'ın insanı terbiye edişinin göstergesi olan geniş ve özgün bir sıkıntı ve acı kavramını formüle etmektedir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Müminin durumu ne hoş! Onun bütün işleri hayırlı ve kazançlıdır. Bu duruma müminden başka hiç kimsede rastlanmaz. Mümin bir nimete nail olduğunda şükrederse, bu onun için hayır olur. Darlık ve sıkıntıya düştüğünde sabrederse, bu da onun için hayır olur (Ahmed b. Hanbel ve diğerleri nakletti)". Bu sıkıntılar müminin terakki etmesi, Allah ile olan ilişkisini düzeltmesi, ahlaki açıdan ilerlemesi ve ruhunda değişim meydana getirmesi için bir araçtır.

Müminin burada bir özelliği vardır; bu özellik onun şahsında değil sıfatındadır. Yani iman, mesajları almaya ve bu mesajların anlamları üzerinde durmaya, öfkelenip isyan etmek yerine makamını yükselten sıfatları benimsemeye yardımcı olur. Acının etkisi derecesine göre farklılık göstermekle kalmadığı, aksine onu yaşayan kişinin tabiatına göre değiştiği için burada imanın etkisi, ruhun erdemleri ve ahlaki özellikleri ortaya çıkar. Musibetler iyiliğe götürebilir, ruhun eksikliklerini tamamlayabilir,

kalbi yüceltebilir ve merhamete ulaştırabilir ve Allah'tan gaflet etme halini ortadan kaldırıp O'na yaklaştırabilir ("İnsanın başına zararlı bir şey geldiğinde yan üstü yatarken veya otururken ya da ayakta iken hemen bize dua etmeye koyulur." [Yunus 10:12]). Allah'a sârî ruh citalanır, ta ki ölüm onu gafilken avlansın. Çünkü kişi ölümün renk ve derecelerini deneyimlemiştir; ölüm ölümdür, uyku ve acı da ondan bir parçadır.

Bu geniş acı mefhumu, bir başka boyutu da içerir ki bu da acının öznel etkisidir. Zira imanın kemali musibetlerde sadece sabır ve teslimiyete değil, aynı zamanda sabır makamından daha yüksek bir merteye olan rıza ve şükre götürür. Bu durum bizi acının nesnel varlığına ilişkin tartışmadan, acının farklı kişilere göre değişen öznel boyutuna, yani öfkeli bir şekilde acı çeken, sabırlı bir şekilde acı çeken ve çektiği acıyı yumuşaklık ve hediye olarak görüp başına gelenlere razı olan bir acı çeken arasındaki farka götürür. Bu son kişi imtihan ve manevi terakkiyi ancak Allah'a daha fazla yaklaşma olarak görür. ("Sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihad edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkaralım." [Muhammed 47: 31]) Tüm bu manalar, acıyı erdem ahlakı araştırmalarıyla daha yakından ilişkili kılmaktadır. Çünkü acı, kişinin nefsini kemale erdirmesi ve erdemleri aşılması bakımından bu dünyadaki iyiliğine, günahlara kefarete olması ve dereceleri yükseltmesi bakımından da ahiretteki mükafatına yansiyacaktır.

O halde, musibetlerden bahsederken ceza perspektifini aşip ilâhî lütuf perspektifine geçmek, Kur'an'ın kendisiyle sınırlı kalınmasını kınadığı "dünya hayatının zahirini" aşmamıza yardımcı olur. Dolayısıyla, musibetlere öfkelenen ve Allah'ın kendisini aşağıladığını düşünen kimse, dünya hayatının sadece zahirini bilen veya Allah'a şartlı şekilde ibadet eden kimse gibi Kur'an'da benzerleri bulunan yanlış bir düşüncedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ("Onu imtihan edip rızkını daralttığına ise 'Rabbim beni önemsemedi' der." [Fecr 89: 16], "Onlar dünya hayatının sadece görünen yüzünü kısmen bilirler; âhiret hakkında ise tamamen gaflet içindedirler." [Rûm 30: 7], "Yine insanlar içinde kimileri vardır ki, Allah'a şartlı olarak kulluk eder. [Hac 22: 11]) Bu ayetler, insanın musibetler karşısında verdiği muhtelif tepki biçimlerini açıklığa kavuşturur; bunlar hem erdemleri hem de erdemsizlikleri ortaya çıkaran tepkilerdir. Ayetler, kötü tepki biçimlerini açıklarken, kişinin terakki etmesi için gerekli örnek tepkiyi örtük bir şekilde formüle eder ve musibetler insana kendini sakinleştirmesi için bu tecrübeyi kazandırır ve bu gibi bir terakki bizi erdem ahlakına geri götürür ve acı ve ıstırap ahlakının kalbine bizi yerleştirir. Fahreddin Râzî, "Rabbim beni aşağıladı [Fecr 89: 16]" ayetinin tefsiri bağlamında erdemsizlik olarak adlandırdığım bu farklı tepkilerin noksan yönlerini açıklamakla iştigal etmiş ve yeniden dirilişi inkâr eden kişinin, dünya hissini saadet, onu kaybetmenin ise şekavet olduğu konusunda kesin olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Yeniden dirilişe inanan kimse ise imtihan edilmenin aşağılama olduğu gibi kendisine yanlış gözüken bazı hususlara dikkat etmelidir. Bu hususlar şunlardır:

1. Bu dünya ile ahireti kıyaslamanın bir anlamı yoktur. Bu dünyadaki saadet ve şekavet, ahiretteki saadet ve şekavet denizinden sadece bir damlaya denk gelir. Refah ve şekavet, ahiretten sarfı nazar ederek sadece bu dünyaya bakılarak değerlendirilemeyecek iki kavramdır. Bu dünya hayatında zevk alan kişi ahirette perişan olursa, hakiki anlamda zevk alan bir kişi olmayacaktır ve bu dünyada muhtaç bir durumda olan ve acı çeken kişi ahirette saadete erişirse, bu dünyadaki acısını aşığılama veya şekavet olarak adlandırmayacaktır.

2. Bu dünyada sadece nimetlerin ve acıların hasil olması, hak sahibi olduğunu göstermez. Çünkü Allah, isyankâr ve kâfirlere çeşitli sebeplerle genişlik gösterir, zira Allah dilediğini yapar, dilediği gibi hükmeder ve kulun maslahatına olan şeyle hükmeder, bunu bir tuzak (istidrac) kabilinden de yapabilir. Sonra bunun tam zıddı olarak salih kişilere sıkıntı verebilir, bu durumda kul, musibetin ille de kendisini cezalandırma için geldiğini düşünmemelidir.

3. Her şey nihayete erecektir; bu dünyada belirli bir müddet zevk alan kişi kendini bu zevkler uğrunda heba etmemelidir. O halde refah gibi durumların içerisinde yaşamının hükmü ancak neticeye bakıldıktan sonra verilebilir. Yoksul ve muhtaç kimseler; beden, zihin ve din selametinin yanı sıra bitmek tükenmek bilmeyen bela ve musibetlerden korunmak gibi hususlarda Allah'ın nihayetsiz nimetlerinden gafil kalmamalıdır.

4. Dünyalık bir şeyin yokluğunu şekavet ve alçaklık olarak değerlendirmek caiz değildir. Eğer nefis somut şeylere alışır, arzu ve zevkleri elde ederse, ondan ayrılması ve ona düşkün olmaması oldukça zordur. Ve eğer kişi bu somut şeylerden herhangi birini elde edemezse, ister istemez nefisini Allah'a döndürür ve Allah'a hakiki anlamda kul olmaya çalışır. Dolayısıyla bu dünyanın hissi, en büyük saadete giden en büyük araç olmasına rağmen, Allah'tan mahrum kalmanın bir nedenidir.

5. Dünyevi zevklere erişmek ölümden sonra şiddetli bir acıya neden olurken, bunlara erişememek ölümden sonra yoğun bir saadete yol açar. Öyleyse bu dünya hissini saadet ve onu kaybetmenin ise şekavet olduğu nasıl söylenir? Böylelikle alışkanlığın veya deneyim çokluğunun saadeti pekiştirdiği ve saadetin pekişmesinin ise ayrılık sırasında acının pekişmesinin bir nedeni olduğu açığa çıkmış oldu. O zaman şunu söylemenin bir anlamı olmadığı ortaya çıktı: Yaşamın zorluklarıyla imtihan olmak bir aşığılanmadır!

2. Musibet meselesinin fikhî perspektiften ibadet ve ahlak arasındaki örtüşümü

İlahi şefkat perspektifinden geniş acı kavramına dayanarak, bir kişi tarafından bir araya getirilmemiş gibi görünen detaylar arasındaki bağlantıyı fark ederiz, oysa onlar şefkat perspektifinin hâdimidir. Bunun izahı aşağıdaki gibidir:

1. Kaza-kadere iman etmek ve sabır ve rıza halleri arasında gidip gelmek. Geçen hafta kaleme aldığım köşe yazısında, "depremde huşu içinde olması, refahta ise şükredip elindekiyle yetinmesi"nin müminin ahlakından olduğunu ifade etmiştim. Burada teorik (itikadi) olan pratik (fikhî) olanla örtüşmekte, kelimâ tema fikhî bakış açısı, tasavvufi haller ve makamlarla kesişmektedir.

2. Bazı fikhî detaylar bütünüyle taabbudî konular gibi görünebilir, ancak bu detaylar, deprem ve felakete ceza olarak bakan bazı vaizlerin dar ufkunun ötesine geçen ahlaki neticeleri haizdir. Acı ve ıstırap ahlaki perspektifinden okuduğumuzda bu detaylar bir anlam kazanırlar. Musibetlerin ibret içeren ve nefsin tabiatında ve tutumunda değişikliğe yol açan bir ayet olduğu gerçeği, örneğin bir deprem meydana geldiğinde tövbe etmeye, sadaka vermeye, ibret almaya ve af dilemeye olan teşvikin anlamını aydınlığa kavuşturur. Bu, tarihsel olarak bazı bölgelerde ve bazı insanlar tarafından yapılmıştır. Geçen haftaki köşe yazımda şu tarihi örneklerle değinmişim: Gerek Hz. Ömer ve Ömer b. Abdülaziz gerekse de Şam halkından bir grup âlim deprem sırasında tövbe-istiğfar etmeyi ve bunun için toplanmayı emretmişlerdir, bunun yanı sıra -Hanbeli İbn Receb'in de dediği gibi- Ahmed b. Hanbel -ibadetlerin ifasındaki zorluğa rağmen- bunu güzel görmüştür.

3. Dahası deprem anında -namaz kılmak, dua ve tazarruda bulunmak gibi- ibadetlerin yerine getirilmesi, musibetin veya depremin içerdiği ibreti, musibete karşı sabır ve rıza makamlarının muhtevasını teksîf eden taabbudî bir davranışa dönüştürür ve tüm bunlar kulun sadece sabırlı değil aynı zamanda gafil de kalmadığının açık bir işaretidir. Deprem anında namaz kılınabileceği Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye ve bir grup alim tarafından ifade edilmiştir. İmam Şafîî, Hz. Ali'den gelen hadise dayanarak benzer bir görüşe varmıştır. Bu hadis'in İbn Abbas'dan gelen tariki Hafız İbn Hacer'in de ifade ettiği üzere sahihtir.

Söyleşi: Necdet Subaşı ile Deprem Özel

Röportaj: Hatice Betül Turganalı| İDE Araştırmacı

Deprem anında neredeydiniz, hissettiniz mi? Depremi ilk duyduğunuzda neler hissettiniz, ne yaptınız?

Ankara'daydım. Deprem zamanı uyanık değildim, olan bitenden çocuklarım sayesinde haberdar oldum. Onlar da zaten ayaktaymışlar, televizyon aracılığıyla duymuşlar. Tabii ki deprem bütün ağırlığıyla gelir, gelmekle kalmaz, insanın üstüne cümle ağırlıklarıyla çöker. Bu kadar geniş bir alanda olması, şiddetinin yüksekliği, dur durak bilmeyen artçı sarsıntılar. Sonuçta hepsi birbirini tetikleyen uyarılar, bitmeyen korkular, ardı arası kesilmeyen tedirginlikler. Açıkçası birkaç depremi bütün ağırlığıyla ama uzaktan ve eşzamanlı bir şekilde yaşamış biri olarak bizi bekleyen şeylerin neler olduğunu tahmin etmenin ötesinde bilmenin insana sirayet eden garip bir çöküntü duygusu oluşuyor anında. Bendeki sarsıntısı sıra dışıydı.

Depremi hemen ardından bir yandan birbirine zıt kesimler dahi omuz omuza yardıma koşarken bir yandan da birbirini suçlayan insanlara şahit olduk. Bunu nasıl yorumlamamız gerekiyor?

Büyük toplumda hissedilir bir gerilim var. Sanırım politik tercihleri bağımsız birer eksen hatta değişken olarak aldığımızda mevcut durumu anlamak hiç de zor değil. Ülke seçime gidiyor ve deprem tam da bu noktada kimi siyasi eğilimlerin tuhaf bir şekilde üzerine abandığı bir sermayeye dönüştürülebiliyor. Kuşkusuz üzücü gelişmeler bunlar. Yine de ben dereme karşı aktif ve girişken bir duyarlılığın oldukça yüksek bir düzeyde seyrettiğini düşünüyorum. Destek adımları takip edildiğinde gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde sahaya yetişmeye çalışanların varlığı insanı bu zor zamanda da teselli edici bir imkân üretiyor. Ancak bununla birlikte sayısı 50.000'i aşkın bir ölü kaybının insanları bir takım sorularla buluşturmasında da hiçbir anormallik yok.

Tamam insanlar bu olup biteni kendi değer dünyalarında, dini evrenlerinde bir yere oturtmayı deneyecekler ama böylesine geniş çaplı bir olayın ardından "neden", "niçin" ve "ne diye" sorularından kaçmak da kolay değil. Tarihte gerçekleşmiş büyük ölçekli depremlerin hepsi sonuçta dini, sosyal ve kültürel düzeye sığmayan sarsıntıların öncüsü olmuştur. Ölümün makulleşmesi zaman alır ve bu süreç en çok da sorular ve cevaplarla tıkanır.

Bizzat deprem bölgesindeki şehirleri teker teker ziyaret ettiğinizi biliyorum, oradaki gözlemlerinizi bizimle paylaşabilir misiniz?

Biz bir heyet olarak bölgeye gittik ve bu ziyaretimiz iki aşamalı olarak gerçekleşti. İlkinde Gaziantep, Adıyaman ve Kahramanmaraş'ta bulunduk. Ardından da Hatay ve İskenderun bölgesine ulaştık. Gördüklerimize dayanmak mümkün değildi. Şehirler yıkılmış, insanlar perişan, sağa sola yardım yetiştirmeye çalışan gönüllüler. İnsanın dilinin tutulduğu, kelimelerin kifayetsiz kaldığı bir ortam. Ben o çığlıklara şükür ki yetişemedim. Hem yetişebilseydim ne yapabilirdim ki. Elimiz kolumuz bağlı. Bu işler özellikle kurtarma faaliyeti ancak uzmanlar marifetiyle olabilecek şeyler. Hoş bu trajediye tanıklık etmenin insanı şimdiye kadar bel bağladığı şeylerden umudunu kestiren, sahici olana, gerçek olana hızla yönelten bir gücü var ama acaba ben bu ağır yükü kaldırabilir miydim bilmiyorum. Bu nedenle depremin ilk ortaya çıktığı andan itibaren orada olan, insanlara yardım elini uzatan, bildik, bilinmedik duyarlılıklarla koşturanların yüksek değerlerinin asla zayıf olmamasını dilerim. Kolay değil orada o ağır sarsıntılar içinde ölümlere tanıklık etmek, feryad ü figanlara kulak vermek, göçük altından gelebilecek seslere dikkat kesilmek. İmdat çığlıklarının insanı kendi içinde kahreden çaresizliğini tahmin edebiliyorum. Çok zor, ortada duran çok ağır bir maliyet.

Sizi en çok etkileyen şey ne oldu?

İnsanı en çok sarsan görülen kırık dökük, yıkık manzara ve ama yine insanı en çok da şaşkırtan karşılaştığımız metanet. Bunca yıkım, elem ve kaybın arkasından yaşanan çıplak sadelik. Derin teolojik, entelektüel ve ahlaki soruları harekete geçiren bir tanıklık. Açıkçası yakınlarını kaybetmiş, yaralanmış, depremden büyük zorluklarla kurtulmuş insanların tam da bu hengamede bizim gibi seyircilerin hilafına sükûnet içinde hayata tutunma, yaşadıklarına bir anlam verme ve etrafındakileri teskin ve teselli etme konusundaki çabalarını zihnimde bir yere oturtmakta bir hayli zorluk çektim. Eğer bu yaşanan şokların, içselleştirilmiş travmaların bir yansıması değilse karşımızda duran saygın bir duruştan başka bir şey değildi.

Deprem bölgesindeki depremzedeler ile ilgili gözlemlerinizi neler?

Durumları zor. İnsanın yılların alışkanlıklarını bir tarafa koyarak yeni bir yaşama biçimine adapte olması zor. Biz gittiğimizde şartlar fazlasıyla ağırdı. Artçı sarsıntılar devam ediyor, herkes dışarıda çadırlarda ya da konteynırlarda yaşamaya çalışıyordu. Kayıplar, ölümler, bir anda değişen hayatlar. Anlatması oldukça zor. Devlet de millet de bütün imkanlarını seferber etmiş, meydanlar ana baba günü, milyonlarca insanı tatmin edecek yeni bir yaşam stili üretmek zor. Buna rağmen halkta hep sükûnet ve teslimiyet bulduğumu ifade etmek isterim. Allah yardım etsin. Allah sadece onlara değil, onlar için seferber olmuş devlete de millete de yardımını esirgemesin. Felaket çok büyük, hacim de içeriği de, etkileşim alanı da tarifsiz bir şey. Ama şükür memleket bir anda kenetlenmiş ve orada tek bir mağdurun bile kalmaması için seferber olmuş durumda.

Deprem bölgesinde yardım faaliyetleri yürüten kurumlar ile ilgili gözlemlerinizi paylaşabilir misiniz?

Kurumlara haksızlık yapmak için çalışan bir şebekeler zinciri var sanki. Bizim gördüğümüz herkesin orda olduğu ve kimsenin de boş durmadığı. Önceki depremlerin bıraktığı etkilere tanıklık etmiş biri olarak bu depremde bütün Türkiye'nin depremzedelere yardım etmek için ilk günden yollara düştüğünü biliyoruz. İşin bir destek tarafı var bir de organizasyon. Her ikisini de aynı kıratıda sürdürmek kuşkusuz çok zor. İnsanların, yardımsever gönüllülerin hevesini kıracak pek çok girişim olsa da ülkemiz insanının sınırları zorlayan sabrı ve gayreti karşısında sadece hayranlık ve saygı duymamız gerektiğini hatırlatmak isterim.

Türkiye'nin son günlerde yüzleşmek zorunda kaldığı bu depremlerden sonra özellikle depremzedelerin metanetli davranışları dikkat çekti. Bu durumu Türk toplumunun sosyal yapısı üzerinden nasıl okumak gerekir? Bu ilgi insanları metanetliymiş gibi davranmaya ve acılarını saklamaya zorlamaz mı?

Ben şahsen depreme maruz kalan ve bunca acıyla hemhal olan insanların ülkenin manevi yaralarını onaracak bir yetkinliğe sahip olduklarını düşünüyorum. Hayatın anlamını, eşyayla olan bağlarımızı, kaybetmenin derin acılarını yaşamış insanların gösterdiği olgunluk ancak sahaya gidilerek görülebilir. İncanın, sadakatin, hakikate teslimiyetin bütün yansımalarına burada bir şekilde denk gelmemek mümkün değil.

Depremin sosyal enkazının altında kimler ve neler kalacak sizce?

Başından sonuna kadar bu süreç bizi ahlaki yıkımlarla yüzleştirecek gibi görünüyor. Bir yandan ahlaki denetimin es geçildiği bir yapılaşma tarzı, bir yandan doğanın olağan akışkanlığını ciddiye almayan pervasız bir iskân yönetimi. Tarihsel, kültürel ve en çok da ahlaki çelişkilerimizin neticede binlerce masum insanın ölümüyle sonuçlanması çok acı verici...

Demin de söyledim, bu depremler sonuçta bize varlık dünyasında yer alışımızdan sahiplendiğimiz rol ve statülere kadar hemen her konuda ciddi ve ağır yükümlülüklerle karşı karşıya getirecek.

Bu süreç boyunca gönüllü yardımların, özellikle afet ve acil yardım alanındaki aramakurtarma ve ilkyardım gönüllülüğünün önemi bir kez daha kanıtlanmış oldu. Bu alanlara gösterdiğimiz ihtimam sizce yeterli mi? Eksikliklerimizi tamamlamak adına neler yapılabilir?

Depremi fiziksel hasarının büyüklüğü, etkileşim alanının genişliği ve sürece dahil olan beklenmedik şeyler söz konusu olduğunda ortaya konan gayretin oldukça yüce bir çaba olduğu söylenebilir. Son derece yüksek şiddette gerçekleşen bir deprem fırtınasının hemen akabinde bölgeye ulaşmayı başaran başta devlet kurumları olmak üzere sivil toplumun belli başlı gönüllüler gücünün sahada ortaya koyduğu performansın her türlü takdirin üzerinde olduğunu ısrarla söylemek gerekir. Kabul edilemez ihmaller ve gecikmeler vs. olsa da bunlarda bir noktada dehşetin ağırlığını ve yarattığı başıbozukluğu yansıtmaları açısından önemli.

Bu yaşanan deprem felaketinin bir takım toplumsal değişimlere yol açacağı öngörülmüyor. İlerleyen süreçlerde ortaya çıkabileceğini öngördüğünüz sorunlar neler?

Bu konuda üretilen öngörülerini bir tarafa bırakarak ilerlemek gerekirse devasa düzeyde gerçekleşen bir felaketin sonuçlarının da sıra dışı olacağını söylemek hiç de abartılı olmayacaktır. Fiili durumun sonuçta en başta ülkenin ekonomisini etkilediğini/etkileyeceğini unutmamak gerekir. Bunca acının bunca kederin duygusal evrenimizi bir hayli sarstığı/sarsacağı da asla göz ardı edilemez. Büyük bir felaket yaşadık ve bu durumun parçası olan yüzlerce travmanın nasıl atlatılacağı konusu sahada ciddi çalışmalar yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Durağanlaşan gündelik hayat rejiminin toparlanıp eski haline dönmesi çok zaman alacaktır. Eğitim öğretimden mekân problemlerinin halledilmesine kadar pek çok konuda devlet ve millet iş birliğinin sağladığı imkanların süreklilik içinde devam etmesi gerekiyor.

Deprem felaketinin Türkiye'deki dini inanç konusunda nasıl bir etkisi olacağını öngörüyorsunuz? Bu deprem dindarlaşmayı artırır mı?

Bu tür kestirimlerin doğru olduğunu sanmıyorum. Dindarlık korku ve dehşetle sağlanan, ona muhtaç olundukça elde edilecek bir başarı değil. Ancak hayatın anlamı ve evrende yegâne söz sahibinin kim olduğuna dair esaslı soruların canlandırdığı bir düzlemde din ve inanç alanına ilişkin kimi önyargıların da zayıflayacağını düşünüyorum. Öte yandan gündelik ölçekler üzerinde konuşulduğunda depreme maruz kalan yerlerin mukim halkı da öteden beri inançlı ve dindar olarak bilinen bir sosyolojik zemini temsil etmektedir.

Tarihi tecrübeye bakıldığında ülkemizde meydana gelen depremlerde ilk anda verilen tepkiler çok büyükken maalesef ki geçen süreç içerisinde unutulmaya başlandığını ve gerekli önlemlerin alınmadığı görülmektedir. Sizce bu ihmalkarlığın arkasındaki sebepler nelerdir?

İnsan unutmakla malul ve meşgul. İnşallah unutulmaz ve bu da bir kederi sürekli canlı tutmaktan çok yaşanılardan ibret alma konusunda bizlere rehberlik eder. İhmalkarlık her düzeyde var ancak bu konunun yaralar sarıldıktan sonra ele alınması gerektiği kanısındayım. Bugün hâlâ dışarıda olan insanlar var. Adres saptırmaya ve sorumluları göz ardı etmeye fırsat verici her türü manipülasyona karşı teyakkuz halinde olmak gerekir.

Bu deprem hepimizi insan olarak bir sorgulamaya sevk etti. Bundan sonraki süreçte nasıl bir insan olmak istediğimize yeniden karar vereceğiz belki... Sizin kendinize ilgili aldığınız yeni bir karar var mı, örneklik teşkil etmesi açısından bizimle paylaşabilir misiniz?

Evet soru kendi cevaplarını da içinde taşıyor sanki. Hayatın geçiciliği, dünyayla, eşyayla ve kendimizle ilişkilerimizi radikal bir şekilde sorgulamaya fırsat veren bir altüst olma hali. Bölgedeki depremin maneviyat dünyamızda açacağı yaralar da bunun şifasına yönelik arayışlar da sonuçta artık bildiğimiz dünyanın dışında yeni bir gerçeklikle karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor. Hayırlara vesile olsun diyelim, bir daha bir kardeşimizin bile dişi kanamasın diyelim ve kendi içimizdeki yolculuğumuzu sağlam ve sahipsiz bir güzergahta sürdürebilmenin makul ve meşru yollarını aramaya devam edelim inşallah.

D-E-P-R-E-M: Kolektif Krizin Ötesi

Seyid Bağcıvan | İDE Araştırmacı,
Klinik Psikolog

Bir an duraksayıp 15 saniye boyunca bir balon hayal eder misiniz? Lütfen durun ve sadece bir balon hayal edin...

Nasıl bir balon hayal ettiniz? Rengi neydi? Sönmüş bir balon muydu yoksa şişirilmiş mi? Veya patlak mı? Elinizde mi tutuyordunuz yoksa havada asılı mıydı?

Bu soruyu seanstarım sırasında birçok danışanıma sordum ve birbirinden farklı birçok cevap aldım. Herkes başka renk ve özelliklerde balonlar hayal ediyordu. Fakat girişteki ifadede sizden belirli bir balon istenmediğini fark ettiniz mi? Kırmızı, mavi, sönmüş veya şişirilmiş bir balon istenmediği halde zihniniz belleğinizi taradı ve uygun gördüğü bir balon imajı oluşturdu. Bunu çok kısa bir sürede, saniyeler içerisinde yaptı. İşte bu deney zihnimizin oldukça önemli bir özelliğine işaret ediyor; anlamlandırmak...

Zihnimizin en önemli işlevi, anlamlandırmaktır. Zira zihin boşluğu kabul etmez. Meydana gelen olayları ve algıladığı nesne veya imajları anlamlandırmak ister. Anlamlandırılmayan hiçbir öge bellekte uzun süre depolanmaz. Zihnimizin bu işlevi aynı zamanda hayatımızın akışını belirleme açısından da önemli bir yer tutar. Bu anlamlandırma sürecine bağlı olarak olaya ilişkin duygu ve davranışlarımız oluşur. Öyle ki bu süreç çarpık veya işlevsiz ise çoğunlukla bizleri rahatsız eden duygularla baş başa kalırken olaya ilişkin daha rasyonel ve fonksiyonel içerikler ise daha olumlu/uyumlu duygu ve davranış çıktılarına neden olurlar. Ünlü Stoacı filozof Epiktetus "İnsanları rahatsız eden şey olaylar değil, olaylarla ilgili düşünceleridir." derken bunu kastediyordu muhtemelen.

Zihnin anlamlandırma ihtiyacına dair kısa bir girişten sonra konumuza geçebiliriz. Ülkece büyük bir yıkım yaşadık. Bu yıkım tarifi imkânsız acılara sahne oldu. Elbette yukarıdaki bilgilere dayanarak bu sürecin yargılamalarımıza bağlı olduğunu ve anlayışımızı pozitif yöne çekersek daha iyi hissedeceğimizi söylemeyeceğim. Çünkü tüm insan zihinleri için bu süreç gerçek bir yıkımın ta kendisidir. Bu anlamda hissedilen güvensizlik, çaresizlik, yetersizlik, suçluluk, utanç ve umutsuzluk gibi duyguların her biri oldukça normal ve doğal süreçlerdir. Özellikle de krizin hemen sonrasındaki aşamada bu duyguları değiştirmek veya dönüştürmeye çalışmak nfile bir çabadır.

Bu nedenle tüm ruh sağlığı uzmanları bu süreçte depremzedelerle konuşurken dikkatli olmamız gerektiğini ve karşımızdaki kişinin duygularını yargılamadan, ne hissettiğini anlamaya çalışarak dinlemememiz gerektiğini tavsiye ediyorlar. Elbette bu yöntemler krize müdahale aşamasında oldukça yararlı sonuçlar üretecektir. Peki ya sonrası?

Yapılan araştırmalar kolektif bir travmaya ilişkin anlamlandırma sürecinin travmanın etkilerini uzun vadede yordadığını göstermektedir. Örneğin, Amerika'da yapılan bir çalışmada kolektif bir travmanın ardından olaya ilişkin anlamlandırma sürecinin -birçok karıştırıcı değişken kontrol edildiğinde dahi- travmanın uzun süreli etkilerini azaltabileceği görülmüştür (Updegraff ve ark., 2009). Buna göre kolektif bir travmaya maruz kalan kişilerin "Benim başıma neden böyle bir şey geldi?" sorusuna verdikleri cevaplar, kişilerin travma sonrası süreçlerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Kolektif travmalardaki anlamlandırma sürecinin bireysel durumlarda da geçerli olduğu bilinmektedir. Nazi kamplarında çok ağır işkencelere ve kayıplara maruz kalan kişilerden biri olan Victor Frankl, bu kamplarda hayatta kalabilen kişilerin bir anlam bulup bu anlama sıkıca tutunabildiklerini fark ettiğini belirtmiştir (2009).

Buna göre insanoğlu olarak hayatı daha yaşanılabilir kılan bir anlama muhtacız. Frankl'a göre yaşamın bu sonsuz anlamı, acı çekmeyi ve ölmeyi, yoksunluğu ve ölümü de kapsamaktadır. Aynı zamanda yaşamın bu anlamını bulma noktasında dinin değerli bir rolü de bulunmaktadır. Öyle ki psikoterapi seanstarında tinsel yönü güçlü olan danışanlarla çalışırken travmanın etkilerini anlamlandırmak amacıyla dini öğelere başvurmanın oldukça faydalı sonuçlar üretebileceğini ifade etmiştir (Frankl, 2009).

Bu yazıda afetlerden hangi anlamların çıkarılması gerektiğine dair bir mesaj verilmesi hedeflenmiyor. Zira bu anlam, kişinin bireysel ve toplumsal öyküsüne göre değişebilir. Fakat millet olarak zor günler geçirdiğimiz bu dönemde her birimizin bu afeti kendi dünyasında anlamlandırmasının yararlı olacağı kanısındayım. Zira Nietzsche'nin de söylediği gibi "yaşama ilişkin kendi nedenine sahip olan bir kişi hemen her "nasıl"la iyi geçinebilir" (2019).

Son olarak, yazının başlığında yer alan deprem kelimesine dikkat ettiyseniz eğer şunu da fark etmişsinizdir; yan yana yer alan harflerden bir anlam çıkarmak için külli ve bütüncül bir okuma yapılması gerekiyor. Aksi takdirde ayrı ayrı sesler zihnimizde hiçbir çağrışım yapamayacaktır. Hayatımızda deneyimlediğimiz olayları da buna benzetebiliriz. Buna göre, meydana gelen her olayı külli bir okumaya tabi tutmazsak eğer olayları algımlarken hata yapma olasılığımız oldukça yüksektir.

"Şüphesiz biz (her şeyimizle) O'na aidiz ve yine O'na döndürüleceğiz." (Bakara Suresi, 156)

Referanslar

- Frankl, V. E. (2019). İnsanın anlam arayışı (Çev. S. Budak). Okuyan Us Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019). Putların alacakaranlığı (Çev. M. Tüzel). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Updegraff, J. A., Silver, R. C., & Holman, E. A. (2008). Searching for and finding meaning in collective trauma: results from a national longitudinal study of the 9/11 terrorist attacks. *Journal of personality and social psychology*, 95(3), 709.

Deprem Sonrası Dönemde Gönüllülüğü Yeniden Düşünmek

Dayanışma Ahlakı Bağlamında Gönüllülük Bilinci

Fatih Muhammed Çakmak | Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Türkiye, 6 Şubat Pazartesi günü saat 04.17'de Kahramanmaraş merkezli ve 10 ili etkileyen 7.7 büyüklüğündeki depremlerle, ardından aynı gün saat 13.24'te 7.6 büyüklüğünde ikinci depremle sarsıldı. Binlerce kişi enkaz altında kaldı. Evler, iş yerleri, yollar, tarihi mekânlar yıkıldı ya da hasar aldı. Ülkenin dört bir yanından yediden yetmişe herkes arama kurtarma çalışmalarından temel ihtiyaçların karşılanmasına varıncaya dek seferber oldu. Aynı şekilde İslam dünyasından ve dünyanın çeşitli ülkelerinden Türkiye'ye yardım eli uzandı. Görünen o ki etkisi çok büyük bir deprem olduğu için yaraların sarılması zaman alacak. Sosyal yapıların inşası her şeyden önemlisi ruhların ihyası için uzun soluklu gayretlere ihtiyaç olacak.

Yaşadığımız son deprem hadisesi ile bir kez daha birlik, beraberlik, yardımlaşma ve kardeşlik bağı güçlü bir millet olduğumuzu hatırladık. Gündelik, siyasi, ideolojik ve fikri farklılıkları böylesi zor zamanlarda geride bırakıp birbirimize merhamet eli olmayı başardık. Onlarca belki yüzlerce iyilik hikâyesini biraz daha ileri bir tabirle destanları hep birlikte yazıyoruz. Söz konusu dayanışmamız literatürdeki tabiriyle "gönüllülük" kavramıyla özdeşleşiyor.

Bilindiği üzere gönüllülük, bireyin maddi karşılık beklemeden ya da başka bir çıkar beklentisi içinde olmadan, ailesi ya da yakın çevresi dışındaki insanların yaşam kalitesini arttırmak ya da genel olarak toplumun yararına olduğu düşünülen bir hedefe ulaşmak için eğitim, kültür, insani yardım, afet ve acil yardım gibi alanlarda kategorik ve tematik faaliyetlere katılmasıdır.

Maraş depremi vesilesiyle gönüllülüğün, özellikle afet ve acil yardım alanına giren arama-kurtarma gönüllülüğünün, ne denli önemli olduğunu net bir şekilde görmüş olduk. Zira her bir arama-kurtarma gönüllüsü enkaz altında sağ kalanların hayata tutunan eli oldu. Yanı sıra sürecin bir parçası olarak insani yardım gönüllüleri vasıtasıyla depremedelerin temel ihtiyaçlar karşılandı, acıları paylaşıldı; yaralar birlikte sarılıyor. Yine sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla el birliğiyle, dört koldan, hummalı çalışmalar yürütüldüğüne şahitlik ediyoruz.

Gönüllülük ya da sivil inisiyatif namına şahit olduğumuz bu güzel manzaralarla birlikte muhasebe etmemiz ve iyileştirmemiz gereken hususların da olduğunun altını çizmemiz gerekiyor. Bu bağlamda mahiyeti itibariyle düşünecek olursak gönüllülük, anlık duygusal yönelim ya da sosyal aktivite alanı değildir. Oryantasyon, sorumluluk ve görev anlayışı gerektirir. İnsan kaynağı, zaman ve kriz yönetimine dayalıdır. Koordinasyon, işbirliği ve ortak akıl ile hareket edilmesi zaruridir. Böyle bir temel üzerine muhasebe edildiğinde depremin meydana geldiği ilk günlerde münferit gönüllü hareketliliğinin, afet yönetimi açısından ciddi zorluklar meydana getirdiğine üzülmekle tanıklık ettik. Özellikle afet ve kriz bölgelerinde gönüllülüğün ilgili kamu ya da bir sivil toplum kuruluşu (STK) bünyesinde yürütülmesinin faydaya daha çok hizmet edeceğini anlamış olduk. Böylesi durumlarda dirayeti, soğukkanlılığı, tecrübe ve alan uzmanlığını önceleyen bir tavır sergilemenin hayati olduğunu idrak ettik. Aynı duruş ve tavrı dijital mecralardan yayılan haberler karşısında takınmamız da ayrıca önem arz ediyor. Zira kriz durumlarında, kitle iletişimin yetersiz olduğu durumlarda panik ve korku iklimini en çok besleyen haberler bu mecralar üzerinden dolaşıma giriyor. Yine maalesef üzülmekle tanık olduğumuz durumlar meydana geldi. Bir haberin doğruluğunun anlaşılmasına salık veren dini, akli ve vicdani ölçülerin tamamını, zor zamanların ahlaki bir müeyyidesi olarak işletmemiz gerekiyor.

Söz buraya gelmişken bir hususa daha vurgu yapalım... Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının varlığının ve konumunun yıllara sâri olarak tartışıldığından haberdarız.

Söz konusu tartışmalar devlet-toplum, devlet-birey ve siyaset-toplum ilişkisi bağlamında çeşitli toplumsal hadiseler etrafında sürdürülüyor. Söz konusu tartışmalardaki olumsuz imajı adeta yerle bir edecek bir organizasyonla Türkiye’de ulusal ve uluslararası ölçekli faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları, depremin yaşandığı ilk günden bugüne arama-tarım, barınma, beslenme, psikososyal ve manevi destek çalışmaları yürüterek sivil dayanışmanın ne denli önemli olduğunu, kamu hizmetlerini güçlendirmenin yanında toplumsal dayanışmaya ne denli katkı sağladığını gösterdi.

STK’ların kadim geçmişten gelen vakıf medeniyetinin devamı olarak Anadolu coğrafyasında gönül köprüleri kurduğunu hep birlikte müşahede ettik. Bu kerte de son yıllarda gönüllülüğe ve sivil topluma katılım hususunda çizilen olumsuz imajların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Yine gönüllülük anlayışının bireyler ve kurumlar ölçeğinde iyileştirilmesini hepimize dinî, ahlâkî ve tarihî bir sorumluluk yüklediğini bilmeliyiz.

Sürecin farklı yansımalarından biri olarak gençleri “X, Y, Z kuşağı” gibi nitelendirmeler üzerinden konumlandırmanın yanlışlığı ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Zira gerek deprem bölgesinde gerek depremezelerin yaralarının sarılmasını içeren bütün süreçlerde gençlerin gönüllü olarak en ön saflarda yer alması bunun en somut ispat olarak karşımıza çıkıyor. İthamların ve tanımlamaların aksine duyarlı, fedakâr, sorumluluk alan, işbirliği yapan ve toplumsal duyarlılığı yüksek bir gençlik gördük. Gençliğe dair yargıların, yaklaşımların, kurulan dilin ve davranış biçimlerinin bu gözle yeniden sorgulanması gerektiğini; ayrıca gençliği iyilik ve güzel olana yönlendirme vasıtası olarak gönüllülüğün iyi bir mecra olduğu yeniden gün yüzüne çıktığını söyleyebiliriz. Dijital mecraların realiteye galip geldiği algısının yersiz bir algı olduğunu gençlerin saha çalışmalarına katılarak, hissederek, sorumluluk alarak, iş birliği yaparak hareket etme bilinci ve tecrübesiyle görmüş olduk.

Bilmeliyiz ki gençlerin sivil toplum hareketlerinde yer alması her ülke için her dönemde kritik öneme sahiptir. Bilgi, görgü ve tecrübesini yer aldığı sivil inisiyatif ya da STK yapılarında geliştiren gençler her ülke için olduğu gibi Türkiye için de kıymetlidir. Gençlerin sivil inisiyatiflere katılımlarının desteklenmesi, gönüllülüğe teşvik edilmesi stratejik açıdan da büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Türkiye’de sivil toplumun, buna bağlı olarak dini, siyasi, iktisadi, ahlaki ve toplumsal yapının güçlendirilmesi adına gençlerin gönüllülük faaliyetlerine katılmaları hususu öncelikli eğitim politikaları arasında görülmeli; hazır bulunuşluk düzeyinin yükseltilmesi ve gerekli bilincin oluşması için eğitimin ilk kademelerinden itibaren yaygınlaştırılması ve sivil toplum kuruluşları tarafından erken yaşlarda dâhil olunabilecek alanların oluşturulması gerekmektedir.

Elbette deprem sonrasında gösterilen çabalar zikrettiğimiz iyileştirme alanlarının çok daha üstündedir. Bizim buradaki muradımız dayanışma ruhu ve gönüllülük anlayışı güçlü bir ülkenin fertleri olarak bu alanlardaki bilincimizin ve niteliğimizin arttırılmasına yönelik tekliflerimizi sunmaktır. Millet olarak içinden geçtiğimiz zor günlerimizden üstesinden geleceğimize yürekten inanıyoruz. Sabahattin Zaim’in deyişiyle Türkiye basit ve küçük bir ülke değildir. Ne Panama’dır ne Haiti’dir ne de Vietnam’dır. Dünyanın merkezinde sayılır. Üç kıtayı birbirine bağlayan, medeniyetleri bağlayan ve dünyanın en uzun medeniyetinin de temsilcisi olan bir ülkedir. Biz ne kadar kendimizi küçümsersek küçümseyelim tarih ve coğrafya nazarında değerimiz budur. Millet olarak dayanışma ruhumuz, yekvücut kenetlenmemiz ve can siperane gayretlerimizle bu değerler hala çok kıymetli olduğunu bizzat müşahade ettik. Aynı şekilde dünyanın dört bir yanından gelen desteklerle Türkiye’nin yüreklerde hala engin bir yerde durduğunu gördük.

O halde yeni bir zamanın başlangıcı olarak sayılacak kadar sorumluluk yüklendiğimiz bugünlerde her ne yaparsak bilgece, zarafetle, letafetle, estetikle ve bunların bir bütünü olarak hikmetli bir ahlak ile yapmalıyız. Kanaat etmenin daha çok sahip olma hırsını mağlup ettiği bir ahlakı hâkim kılmalıyız.

Gönüllülük anlayışımızı muhasebe etmeliyiz. İstişare, koordinasyon ve ortak akıl ile hareket etmek üzerine akl-ı selim, soğukkanlılık ve dirayetli olma davranışları üzerine daha çok muhasebe yapmalı, duygusal reflekslerle hareket etmenin faydadan çok zarar getireceğini de hesap katmalıyız. Sorumluluk alanımıza giren her işi yadırgamadan ve yadırganmadan tamamlamalıyız.

Korunaklı ortamlara, muhafazalı mekânlara ihtiyaca sıkça vurgu yapılan şu günlerde insanı, hayatı ve tabiatı korumayı merkeze almalıyız.

Şefkat ve merhametimizi daima diri tutmalı; karamsarlıktan uzak bir umuda ve ümide dönüştürmeliyiz.

Daha az kayıp için daha fazla insan olmalıyız.

İnanıyoruz ki bitmeyen bir umut aşısıyla tez vakitte yaraları yine hep birlikte saracağız.

Doğal Afetlere Dinî ve Bilimsel Bir Bakış Açısı

Dânâ Mustafa Ghafoor | İDE Araştırmacı

İnsan, yeryüzüne geldiğinden beri afetlerle ve hastalıklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu afetlerin bir kısmı buzulların erimesi, küresel ısınma gibi insanın doğayı tahribatı sonucu meydana gelen olaylardır. Bir kısmı ise doğa olayları olarak karşımıza çıkan afetlerdir. Diğer taraftan ilahi ceza olarak gönderildiğine inanılan afetler ise yalnızca peygamberlerin yaşadığı dönemlerde hitap ettikleri toplulukları doğru yola çağırarak ve onlara ahireti bildirdikten sonra kabul etmemelerinden dolayı gerçekleşmiştir. Dolayısıyla sel, volkan, deprem gibi doğa olayları çok eski zamanlardan beri devamlı olarak gerçekleşmiş ve insanlar bu olaylarla ilgili tarih boyunca farklı yorumlarda bulunmuşlardır. İnsanlar, kimi zaman bu olayları gayba ve metafiziğe bağlarken kimi zaman da bilimsel bir zeminde ele alarak mantıklı bir açıklama getirmeye çalışmışlardır. Kimi zaman ise afetleri ilahi ceza olarak yorumlamışlardır ki bu yorum genellikle dindar kesim arasında yaygınlaşan bir düşünce haline gelmektedir. Günümüzde ise bu durum değişmeye başlamıştır. Dindar olsun olmasın toplumun her kesiminde doğal afetler yeniden değerlendirilmekte ve bilimsel açıklamalar getirilmeye çalışılmaktadır.

Tarihi tecrübeye bakıldığında da farklı doğal afetler gibi depremlerin de birçok yıkıma neden olduğu söylenebilir. Bunlardan biri, İbn Kesir'in bahsettiği, H. 597'de Irak, Bilâdu'r-Rûm (Türkiye) ve Şam bölgelerinde köyleri ve şehirleri yok eden, hiçbir sarayı ve kaleyi sağlam bırakmayan ve yaklaşık bir mil-yon can kaybına neden olan depremdir. Ayrıca bu bölgede veba ve diğer ölümcül hastalıklar gibi başka olaylar da meydana gelmiştir. Müslümanlar da diğer etnik gruplar gibi bu olayların nedenleri hakkında farklı bakış açıları ortaya koyarak mantıklı izahlar getirmeye çalışmışlardır. Diğer taraftan bu gibi doğal afetleri dinî meselele-re ve ilahî cezaya bağlayanlar da yok değildir. Bu görüşü savunanlardan biri de İbn Hacer el-Askalânî'dir (ö. 852/1449). O, Bezlü'l-Ma'ûn fi Fezaili et-Tâ'ûn adlı kitabında bu gibi doğal afetlerin ve özellikle kolera vebasının Müslümanlar için faydalı olduğunu düşünmektedir.

Ona göre Müslümanlar eğer bu felaket yüzünden ölürlerse şehit sayılırlar. Öte yandan bu insanlar hastalığı taşıyıp bulaştırma ihtimalleri olduğu için buldukları yerleri terk etmemelidirler. İbn Hacer el-Askalânî'ye göre aynı durum kafirler için ise ilahi bir azap olarak değerlendirilmektedir.

İbn Hacer'den farklı olarak doğal afetler, salgın hastalıklar gibi olayları ana sebeplerine bağlayıp akli ve ilmi bir yorum ortaya koymaya çalışan İbn Sînâ, Râzî ve Kindî gibi İslam filozofları da bulunmaktadır. İbn Sînâ, eş-Şifâ adlı kitabının et-Tabi'iyat bölümünde el-Me'adin ve el-Asarü'l-'Ulviye meselesini ele alırken deprem ile ilgili birkaç önemli noktaya temas etmektedir. Ona göre kış ve yaz dönemlerinde daha az deprem olmaktadır. Ancak eğer kışın nem derecesi soğukluk derecesinden daha fazla olursa veya yazın kuruluk ve susuzluk fazla yaygın olursa o takdirde deprem olma ihtimali artmaktadır. İbn Sînâ'ya göre sıcaklığın ılımlı ve havanın sürekli değişme halinde olması nedeniyle daha çok ilkbahar ve sonbahar dönemlerinde depremler gerçekleşmektedir. Ayrıca ona göre depremlerin çok yıkıcı ve korkutucu olmalarının en önemli sebeplerinden biri de çoğunlukla geceleri meydana gelmeleridir. İbn Sînâ kitabında seleflerinden farklı olarak depremlerin sebebinin yeraltındaki havanın veya suyun hareketinden kaynaklanmadığına ve gezegenlerin gökyüzündeki hareketleriyle hiçbir ilgisi olmadığına inanmaktadır. Ancak ona göre güneş veya ay tutulması bir ihtimalle depremin nedenleri arasında sayılabilir. İbn Sînâ'ya göre depremlerin ana nedeni yeraltındaki buharın (rüzgarî buhar veya ateşli buhar kendi ifadesiyle) birikmesi ve normal şekilde yukarı çıkamamasıdır. Dolayısıyla bu buhar hareket ettiği takdirde yeryüzünü çatlatıp onu da harekete geçirir. Böylece içindeki buharı boşaltır. İbn Sînâ'nın depremlerin oluşumu hakkında yaklaşık bin yıl önce Müslüman bir filozof olarak ele alıp analiz ettiği durumların günümüz jeoloji biliminin nüvelerine de işaret etmektedir.

Diğer taraftan İbn Sînâ iki açıdan depremlerin faydalarını açıklamaktadır: ilki depremlerin yer altı doğal su borularının açılmasına, bunun da yeryüzündeki göl ve pınarların sularının artmasına neden olmasıdır. İkincisi ise depremler, Allah'ın kullarını O'nu anmaya ve O'nun emirlerine daha çok itaat etmeye sevk eden korkunç kadim ilâhî âyetlerden biridir.

Depremler tüm kalpleri sarırsa da sanki İbn Sînâ birinci sebebi bilim adamları için, ikinci sebebi ise genel halk için beyan etmiştir. Denilebilir ki yaklaşık bin yıl önce İbn Sînâ, toprağı inceleyecek hiçbir teknolojik materyale ya da alete erişimi olmadığı halde konuyu hem ilmî hem de dinî perspektiften yorumlayabilmiştir.

Günümüzde depremlerin meydana geliş sebebine dair de çok garip iddiaların olduğunu söylemek mümkündür. Söz gelimi günümüzde gelişmiş bilim ve teknolojiye rağmen, aralarında çok ünlü isimlerin bulunduğu bazı din adamları, 6 Şubat 2023'te Türkiye ve Suriye'nin birçok bölgesini vuran Kahramanmaraş merkezli depremin, Müslümanların İsveç'te meydana gelen Kur'an yakma olayına karşı gösterdikleri tepkilerin az olmasından dolayı dolayı Allah'ın onları bu depremle cezalandırdığını iddia etmişlerdir. Bu hususta zikredilen rivayetlerin sahih olup olmadıkları konusuna girmek istemiyoruz, ancak bizim için önemli olan bu kararı anlamsız kılacak birkaç hususu söylemektir.

Birincisi eğer bu durum ilahi bir ceza olsaydı, depremin Kur'an'ın yakıldığı İsveç'te olması gerekirdi. İkincisi, Türkiye ve Suriye'de depremin gerçekleştiği yerlerde yaşayan insanların dindarlık ve muhafazakarlıkları ile bilinmeleridir.

Dolayısıyla kalplerin içindekini bilen Allah buna rağmen bu insanları neden cezalandırsın? Üçüncüsü dünyada elliye yakın Müslüman ülke bulunmaktadır. Ama deprem sadece Türkiye ve Suriye'de meydana gelmiştir.

Neden? Dördüncüsü, ilahi azap geçmişte ve peygamberlerin gönderildiği dönemlerde gerçekleşmiştir.

Allah, kitabında ve Peygamberi aracılığıyla "bunları kendilerine ceza olarak gönderdiğini" bildirmiştir. Ancak artık Hz. Peygamber vefat ettiğine ve peygamberler dönemi bittiğine göre, hiç kimsenin bu tür felaketleri Allah'a yüklemeye ve ilahi bir ceza olarak yorumlamaya hakkı kalmamıştır. Bu nedenle, deprem ve benzeri doğal afetlerin hem manevi hem de maddi boyutunun birbiriyle çelişmiyor oluşu dikkate alınmalıdır. Depremleri sadece ilahî azaba indirgeyenler depremlerde olan birçok Müslümanın duygularını incittiklerinin farkında değillerdir. Aynı şekilde olayı sadece bilimle bağdaştırırlar da çok önemli bir şeyi denklemin dışında bırakmışlardır o da bu olaylara maruz kalan insanların manevi dünyalarıdır. Aslında depremler sadece yeryüzünü değil, yürekleri de sallamaktadır. Depremle birlikte yıkılan sadece evler ve binalar değil aynı zamanda insanların ruhlarıdır. Bütün bunlar ruh ve madde arasındaki güçlü ilişkiyi vurgular. Dolayısıyla, hasarı onarmak için yolların ve binaların yeniden inşa edilmesi yeterli değildir, insanların da yeniden inşa edilmesi gerekir. Hedefimiz çözüm ise adımlarımız o yönde atılmalı ve o yönde olması için konu hem maddi hem de manevi açıdan dikkate alınmalıdır.

Dünya İçin Hâlâ Bir Umut Var

Sayed Sulaiman NABİL | İDE Araştırmacı

Türkiye, 6 Şubat 2023'te "asrın felaketi" niteliğinde Maraş merkezli büyük depremlerle sarsıldı. Can kayıpları son güncellemelere göre kırk bini, yaralı sayısı ise yüz bini aşmış durumda. Türk halkı, depremin yaralarını insanüstü gayretle sarmaya çalışırken ümmet ve insanlık ise Türkiye'nin imdat çağrısına yekvücut bir şekilde tarihte görülmemiş bir özveri ile cevap verme yarışına girdi.

1755 Lizbon Depremi gibi benzer büyüklükteki felaketler, insanlık tarihinde düşünce sistemlerinde büyük kırılmalara yol açmış, yok sayılan pek çok toplumsal dinamikleri ortaya çıkarmıştı.

Peki, insanlık tarihinde şimdiden yerini alan bu deprem ve devamındaki gelişmeler bizlere neyi gösterdi? Bu gösterdikleri arasında ümmet ve insanlık adına ümit verici hangi imkânların varlığını açığa çıkardı?

Bu deprem Türkiye özelinde, uluslara, İslam ümmetine ve insanlığa üç önemli gerçeği hatırlattı:

İlk olarak deprem, Türk toplumunda Çanakkale ruhunun hâlen yaşadığını bir kez daha hatırlattı. İlk andan yediden yetmişe, zengininden fakirine, gencinden yaşlısına hiçbir ideolojik ayırım gözetmeksizin tüm Anadolu halkı bu felakete karşı canı ve malıyla deprem bölgesindekilerin imdadına koşarak çok yüksek seviyede bir millet olma bilinci ortaya koydu.

Bu deprem Türkiye özelinde oldukça önemli olan başka bir gerçeği de gözler önüne serdi: Z kuşağı olarak tanımlanan Türk gençliğinin hiç de söylendiği gibi duyarsız, ben merkezli, yetçi, dinî ve millî değerlerden uzak olmadığını gösterdi. Binlerce genç depremin ilk gününden itibaren hem sahada hem de diğer şehirlerde bireysel/kurumsal yardım organizasyonlarında canla başla çalıştı. Hatta çocuklar, kumbaralarındaki mini birikimlerini kağıt parçalarına yazdıkları duygu yüklü notlarla akralarıyla paylaştı.

Z kuşağı ve devamındakilerin kendiliğinden hareket geçen beklentisiz gayretleri, anlam yüklü destekleri, Türk halkının geleceğe dair umudunu artırdı. Ülkenin, kalemi ve gözlemi güçlü önemli sosyal bilimcisi Necdet Subaşı, bu gerçeği şu veciz ifadelerle şöyle dile getirdi: "Z kuşağı dedik tatlı bir tedirginlik yaşadık ama işte meğer Hızır Kuşağıymış bunlar. Şükür vesilesi."

İkinci olarak deprem, ümmet bilincinin köklerimizde bir yerde hâlâ yaşamaya devam ettiğini ve gerektiğinde bilhassa duygusal zemin üzerinde yeniden ne kadar hızlı canlanabileceğini ortaya koydu. Devletiyle halkıyla Müslüman ülkeler, tereddütsüz Türkiye'nin maddi manevi yaralarını sarmak için seferber oldu. Pakistan, İran, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Balkanlar ve Orta Asya'daki gelişmiş/gelişmekte olan Müslüman devletler; arama kurtarma ekipleri sevk etmek ve acil insani yardım malzemesi göndermek veya nakdi yardım kampanyaları düzenlemek suretiyle var gücüyle Müslüman Anadolu'nun yanında yer aldı. Afganistan ve bazı Müslüman Afrika ülkeleri gibi gelişmemiş/gelişmekte olan çeşitli Müslüman ülkelerde ise halk, Çanakkale Savaşı'ndaki ümmet bilincini yeniden diriltircesine ülkelerinde bulunan Türk diplomatik temsilciliklerine giderek zor zamanlar için sakladıkları altın, bilezik, kolye gibi birikimlerini/ziynetlerini takdim etti.

Üçüncü olarak ise deprem, uluslararası ilişkilerde menfaat esastır, tezine karşın temel insani değerler esaslı bir devletler arası dayanışmanın mümkün olabileceğini ortaya koydu.

ABD'den Çin'e, Rusya'dan İsrail'e, Avrupa'dan Afrika'ya kadar farklı ülkeler hem arama kurtarma ekipleri hem de insani yardımlarla Türk halkının yanında yer aldı. Türkiye'nin komşuları ise tarihten tevarüs edilen "düşmanlıklar"ı bir kenara bırakarak insani yardım yapmaktan çekinmedi. Çeşitli alanlarda zaman zaman süregelen düşmanca karşılaşmalar nedeniyle "kalıcı" sorunlar yaşadığı doğu komşusu Ermenistan, kapalı kara sınır kapısından arama kurtarma ekibi ve insani yardım gönderirken kısa süre önce savaşın eşiğine geldiği Yunanistan ise arama kurtarma ekibi ve insani yardım göndermekle kalmadı, Dışişleri Bakanı düzeyinde bir ziyaret de gerçekleştirdi.

Tüm bunlar "İnsan insanın kurdudur." teziyle açıklanamayan, "Uluslararası ilişkilerde menfaat esastır." doktrini ile kolay kolay izah edilemeyen, milat niteliğinde tarihî gelişmelerdir. Aynı zamanda bu yaşananlar; millet, ümmet, insaniyet eksenli, birbirini tamamlayan çoklu referans değerleri üzerinde ortak hareket etme imkânını göstermesi bakımından millet adına, ümmet adına, insanlık adına ümit verici en somut örneklerdir.

Bu saatten sonra uluslara düşen görev, enerjilerini gündelik ayrılıklarla tüketmek, sadece acılarda bir araya gelmek yerine her zaman ve her zeminde millet olma iradesini göstere bilmektir.

İslam ümmetine düşen vazife ise medeniyet için ihtilaflarla zaman kaybetmek, sadece matemde birbirini hatırlamak yerine kesret içinde vahdetle Şâriin muradını gerçekleştirebilecek kudrette, tarih sahnesinde özne bir ümmete yeniden vücut verecek ortak akıl zemini inşa etmektir.

İnsanlığın omuzlarına binen mesuliyet ise menfaati sadece zor zamanlarda kenara bırakmak değil, tüm zamanlarda temel insani değerler çerçevesinde sürdürülebilir bir evrensel barış iklimi oluşturmak için ihtiyaç duyulan tedbirleri almak ve gerekli çabayı göstermektir. Ancak böyle olduğu takdirde Hafız Şirâzî'nin ifadesiyle

نفس باد صبا مُتَنَك فتان خواهد شد
عالم پیر دگر باره جوان خواهد شد

"Saba rüzgarının nefesi yeniden misk kokusunu yayacak, yaşlı dünya yeniden gençleşecek dirilecek"tir.

أزمة تدفق المحتاجين في فترة العيد

تحكي كتب السير والحديث عن وقوع حالة من العسر في فترة عيد الأضحى مع قدوم مجموعة من الفقراء المسلمين، حيث كان من الواجب القيام بما يحتاجونه، لذلك بادر النبي عليه الصلاة والسلام بطلب ألا يبقى المسلمون لحوم الأضاحي عندهم فوق ثلاث أيام، والتصدق بما سيبقى عندهم على المحتاجين. ونلاحظ من خلال هذه الحادثة الحس القيادي لدى رسول الله عليه الصلاة والسلام حيث بادر إلى معالجة الموضوع فور وقوعه. وقد ذهب علي رضي الله عنه بأنه لا يجوز إبقاء الأضحية أكثر من ثلاثة أيام، وقد فسر بعض العلماء رأيه بأنه قاله بناء على الحاجة التي حصلت أثناء فترة حصار عثمان في المدينة، وقد فهم الفقهاء هذه العلة التي من أجلها شرع هذا الحكم فبينوا أنه إن وقع حاجة فيجب التصديق. وقد ناقش ابن حجر هنا التقييد بالثلاثة، فبين أنه واقعة حال، يعني أن الثلاثة ليست شرطا، بل إن هذا مرتبط بالحاجة.

أزمة الفتنة التي قام بها المنافقون في غزوة بني المصطلق.

لم تكن الأزمات مقتصرة على الأزمات الاقتصادية، بل كان هناك أزمات اجتماعية هددت النسيج الاجتماعي لمجتمع المدينة، وفي غزوة بني المصطلق حصل نزاع بين رجل من الأنصار والمهاجرين، فوصل هذا الخبر لعبد الله بن أبي فقال كلمات تؤجج نار العنصرية، فطار كلامه بين الناس، فطلب النبي عليه الصلاة والسلام من الناس أن يرتحلوا في وقت شديد الحرارة ولم يكن النبي يرتحل في هذه الأوقات، وأطال الرسول السير حتى يتعب الناس ويتركوا الحديث في هذا الموضوع، وقد كان عمر بن الخطاب طلب من الرسول الإذن بقتل عبد الله بن أبي بن سلول، لكن النبي عليه الصلاة والسلام لم يرض بذلك، معللا بأنه ليس من الجائر أن يقتل رجل أصحابه. وفي هذه الحادثة نلمح حرص الرسول على عدم حديث الناس في هذه المسألة حتى لا يصبوا الزيت على النار. وعدم رضاه بقتل عبد الله معلل بالحفاظ على الأمن الاجتماعي.

خاتمة

تبقى سنة النبي عليه الصلاة والسلام منبعا مهما لفهم كيفية التصرف السليم في أوقات الأزمة، لقد أظهر النبي عليه الصلاة والسلام روحا قيادية وحسا اجتماعيا مرهفا لحل الأزمات، بعضها قد انعكس في كتب الفقه، وبعضها ما زال بحاجة إلى نظرات من زاويا مختلفة للكشف عنه. فالأزمات أمور طبيعية في حياة أي أمة من الأمم، لكن عدم التعامل معها بحس صحيح، وإحالتها إلى القضاء والقدر مع الجلوس والانكفاء سلبي على النفس هو الأمر غير الطبيعي.

الإشارة إلى السلوك الإيجابي حتى يتم الاقتداء به

ومن الأسس المهمة أيضا في إدارة الأزمة، الإشارة إلى السلوك الإيجابي في فترة الأزمات، ونلمح هذا من خلال قول النبي عليه الصلاة والسلام مادحا الأشعريين: «إن الأشعريين إذا أرملوا في الغزو وقل طعام عيالهم بالمدينة جمعوا ما عندهم في ثوب واحد ثم اقتسموه بينهم بالسوية فهم مني وأنا منهم»، لقد أثر هذا المدح في وعي الصحابة، فلقد أشار الباجي في المنتقى إلى أن أبا عبيدة سلك نفس المسلك عندما أمره الرسول عليه الصلاة والسلام على سرية، فقل زاد من معه، فجمع أبو عبيدة ما تبقى وقسمه بالتساوي بين الجميع.

التحلي بروح الإيجابية

ومن الأسس المهمة في وقت الأزمات التحلي بالروح الإيجابية، وبث الشجاعة في قلوب المصابين، فقبيل غزوة بدر التي خرج المسلمون إليها وليس في نيهم القتال بادئ الأمر قام النبي عليه الصلاة والسلام بتشجيع أصحابه وبين لهم أماكن التي سيقتل فيها المشركون في اليوم التالي.

التأكد من الأخبار وعدم إشاعة الذعر

ومن الأمور المهمة في إدارة الأزمة، الحرص على عدم إشاعة الذعر، ومحاربة الشائعات، ونلمح هذا في غزوة خيبر، حيث حرص النبي عليه الصلاة والسلام على عدم إشاعة خبر خيانة بني قريظة، حيث طلب من عيونه أن لا يصرحوا بخيانتهم بشكل صريح أمام الناس إن كانوا حقيقة قد خانوا.

ومن الأسس التأكد من الأخبار، وهذا ما نراه في تصرف النبي عليه الصلاة والسلام عندما جاء الوليد بن عقبة يخبره بارتداد القوم الذين أرسله إليهم لجمع الزكاة، فأرسل النبي رسولا ليتأكد من صحة الخبر، ثم نزلت آية سورة الحجرات المشهورة: "يا أيها الذين آمنوا إن جاءكم فاسق بنبأ فتبينوا أن تصيبوا قوما بجهالة فتصبحوا على ما فعلتم نادمين"

ثانيا: بعض الأزمات التي حصلت في عهد الرسول عليه الصلاة والسلام

في عهد النبي عليه الصلاة والسلام حصلت أزمات عدة، ونفهم هذا من حديث الأشعريين الذي فيه إشارة إلى تصرفهم في أوقات أزمات قلة الطعام، وسنختار مثالين إحداهما لأزمة اقتصادية، وأخرى لأزمة اجتماعية، لنرى كيفية تصرف الرسول عليه الصلاة والسلام فيها.

الأسس الأخلاقية في إدارة الأزمة في السنة النبوية

د. محمد صدّيق
محاضر زائر في المعهد

ليست السنة مجرد مصدراً للأحكام الشرعية، بل هي مصدر للحضارة الإسلامية أيضاً، وإذا نظرنا إلى الحضارة على أنها مفهوم بمعنى الحضور والوجود الفكري في كل المجالات الحياتية، يصبح لنا القول بأن السنة النبوية وحياء الرسول عليه الصلاة والسلام مصدران للوجود الفكري للأمة، ذلك أن النبي عليه الصلاة والسلام أرسل معلماً، بيد أننا نحتاج إلى قراءات معمقة في حياته لفهم الأهداف التي أرسل من أجل تحقيقها، والتي ترسم لنا طريق الاهتمام والاعتناء به. وفي هذا الوقت العصيب من تاريخنا المعاصر حيث هزت الزلازل الأرض والعقول والقلوب والأفكار، يتبادر إلى الذهن سؤال كيف تعامل الرسول عليه الصلاة والسلام مع الأزمات الحياتية بكافة أنواعها؟ وكيف أدارها؟ وما الأخلاق التي وضعها كوسائل لإدارة الأزمة؟

أولاً: المبادئ الأساسية الأخلاقية في إدارة الأزمة

من خلال التتبع يمكن لنا الحديث عن أسس حكمت تصرفات النبي عليه الصلاة والسلام في الأزمات، وسنحاول أن نشير إليها في هذه العجالة:

التشارك والتساعد

من متابعة بعض الأزمات التي حدثت في عصر الرسول عليه الصلاة والسلام، يمكن القول بأن الأساس الأخلاقي لإدارة الأزمة يتمثل في التشارك والتساعد والحث على الصدقة، وقول النبي عليه الصلاة والسلام التالي يشير إلى ذلك، حيث يروي أبو سعيد الخدري رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "من كان معه فضل ظهر فليعد به على من لا ظهر له، ومن كان له فضلٌ من زادٍ فليعدُّ به على من لا زاد له،

قال: فذكر من أصناف المال ما ذكر حتى رأينا أنه لا حقٌّ لأحد منا في فضل". وقد انعكس هذا الفهم على الصحابة في كثير من المواقف، وما قام الصحابة في غزوة تبوك يعد تجلياً صادقاً لهذا الفهم، حيث سارع الصحابة في التصدق كما هو مذكور في كتب السير.

وانعكس هذا الفهم النابع من هذه الروايات على التفكير الفقهي في كتب الفقه وشروح الحديث، فعنون الإمام البيهقي لهذا الحديث بباب: "ما جاء في كراهية إمساك الفضل وغيره محتاج إليه"، كذلك فإن الإمام ابن حزم في المحلى عنون لهذا الموضوع بقوله: على الأغنياء من أهل كل بلد أن يقوموا بفقرائهم.

الحفاظ على الموارد وحسن إدارتها

ومن الأسس الأخلاقية المهمة في الأزمة، حسن إدارة الموارد الموجودة بما يحافظ على المصادر الأساسية للمجتمع، ونلمح هذا في هذه الواقعة التالية: ففي إحدى الغزوات حصل عسر شديد، وقلة ذات يد، حتى أراد الصحابة نحر بدنهم التي يرتحلون عليها، فتدخل رسول الله عليه الصلاة والسلام مانعاً إياهم من هذا ومقترحاً طريقة لمعالجة الأزمة عبر التشارك فيما تبقى من أطعمة في أيديهم، وتروي كتب الحديث الحادثة على الشكل التالي: خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة فأصابنا جهد حتى هممنا أن ننحر بعض ظهرنا فأمر نبي الله صلى الله عليه وسلم فجمعنا مزادنا فبسطنا له نطعاً فاجتمع زاد القوم على النطع قال فتطاولت لأحزره كم هو فحزرته كربضة العنز ونحن أربع عشرة مائة قال فأكلنا حتى شبعنا جميعاً ثم حشونا جربناً".

İDE'NİN DEPREMİN MANEVİ YARALARINI SARMAK KONULU PROJESİ BAŞLADI!

Paneller serisinin ilkinde “Deprem ve Manevi İlk Yardım” ele alındı.

Meryem Şahin | İDE Sosyal Medya

6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde 9 saat arayla meydana gelen ve 10 ilimizde yaklaşık 15 milyonu insanımızı doğrudan etkileyen deprem ile ülkemiz son asırda benzeri görülmemiş maddi hasar ve manevi tahribat ile karşı karşıya kaldı. Önümüzdeki süreçte depreme doğrudan maruz kalan insanımız başta olmak üzere millet olarak bizleri teorisi henüz yazılmamış büyük bir travmalar fırtınası beklemektedir. Bu travmaların toplumsal kaosa sebep vermemesi adına Enstitümüz “Depremi Manevi Yaralarını Sarmak” başlığı altında iki ayaklı bir proje başlatmıştır:

Projenin ilk ayağında Zoom ve YouTube üzerinden alanın uzmanları tarafından bir dizi seminer ve konferans gerçekleştirilmesi, başta afetten etkilenen depremzedeler olmak üzere, bölgeye manevi ve psikolojik destek vermesi planlanan görevlilere yönelik olarak konuya dair ortak akıl oluşturma amacıyla uzun soluklu bir dizi bilimsel çalışma yapılması hedeflenmektedir.

İkinci ayağında ise Enstitü Başkanımız Prof. Dr. Mehmet Görmez tarafından aynı başlık altında yapılacak müstakil YouTube dersleri ile toplumsal düzeyde manevi yaralarımızı sarmaya katkı sunulması planlanmaktadır.

Maraş depreminin ardından toplumsal düzeyde yaşanması beklenen travmalar fırtınasını dindirmek ve doğru yönetmek adına Enstitümüz tarafından başlatılan “Depremi Manevi Yaralarını Sarmak” başlıklı projenin paneller serisinin ilki, Depremi Manevi Yaralarını Sarmak: Deprem ve Manevi İlk Yardım başlığıyla 13 Şubat 2023'te alanında saygın ve uzman isimlerinin katılımıyla online olarak gerçekleştirildi. Yoğun talep nedeniyle çoklu online platformu üzerinden yapılan canlı yayın, beş bine yakın insan tarafından ilgiyle izlendi.

Prof. Dr. Mehmet Görmez'in moderatörlüğündeki panelde Prof. Dr. Kemal Sayar, Prof. Dr. Erol Göka, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Dinç, deprem sonucu yaşadığımız toplumsal travma ve trajedilerin nasıl giderilebileceğine dair birtakım reçeteler sundu.

Depreme maruz kalan vatandaşlarımızın gönüllerinin naz makamındadır. Onlara karşı her zamankinden daha merhametli daha şefkatli olmalıyız.

Prof. Dr. Mehmet Görmez, yaptığı açılış konuşmasında “Keşke olmasaydı” diye dövünmek yerine, “bana düşen ne?” sorusunu sorarak, onarıcı ve umut verici bir tavır içerisinde olmamız gerektiğinin altını çizdi. Depreme maruz kalan vatandaşlarımızın gönüllerinin naz makamında olduğuna işaret etti, onlara karşı her zamankinden daha merhametli olmamız gerektiğine dikkat çekti. Hasarın maddi boyutunun bir şekilde giderileceğini ifade eden Görmez, manevi boyutunun da ihmal edilemeyecek derecede önemli olduğunu belirtti, manevi tahribatin giderilmesine yönelik çalışmaların önemini vurguladı.

İnsanoğlu, belirsizlik dışında her zorluğa alışabilir.

İçinden geçtiğimiz bu zorluğun aşılabilmesi, bölgedeki insanların psikolojik dirençlerini kazanabilmeleri için, insanların bundan sonraki yaşantılarına dair sürdürülebilir bir sistemin kurulması gerekmektedir.

İlk sözü, depremin ilk günlerinde bölgede inceleme ve gözlemlerde bulunan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Dinç aldı. İçinden geçtiğimiz bu zor süreçte, insanların kimi zaman dayanıklılığının azalabileceği, duygularını kontrol edemedikleri travmatik belirtiler gösterebileceğini ifade eden Dinç, afetin boyutunu bilmenin, insanların suçluluk hissini azaltabileceğini, bizim de onlara daha hoşgörölü yaklaşmamızı kolaylaştıracakını söyledi. Depremden doğrudan etkilenen vatandaşları sıklıkla dinlemenin, onlara duygularını ifade etmek için fırsat vermenin, fiziksel temasın da iyileşme sürecindeki önemine değindi.

Kaybın çok büyük olduğunu, insanların geleceğe dair huzursuzluk yaşadıklarını, bu nedenle sakin kalıp onlara güven vermek, ümit aşılamak gerektiğini söyledi. Bilhassa sahada görev yapacak uzmanların sınırlarını aldırmaşçasına hoşgörölü olmaları gerektiğini ifade etti.

Depremzedelere, kendilerini iyi hissediyorlarsa fiziksel aktivitelere katılabilmeleri için ortam hazırlamanın da çok önemli olduğunu söyledi. Psikolojileri müsait değilse depremede durumuna düşüp yük olmamak için bölgeye yardıma gitme konusunda temkinli karar vermenin önemini vurguladı.

Dinç, insanoğlunun belirsizlik dışında her zorluğa alışabildiğini, bu zorluğun da aşılabilmesi, bölgedeki insanların psikolojik dirençlerini kazanabilmeleri için en kısa zamanda insanların bundan sonraki yaşantılarına dair net açıklamalar içeren sürdürülebilir bir sistemin kurulması gerektiğini söyledi.

Travma, insanın ölüm tehlikesi içerecek biçimde ölümle yüz yüze gelmesidir.

Prof. Dr. Erol Göka ise öncelikle söz konusu afete dair neler yapılacağına dair konuşmanın ve bu meseleyi gündemimizde tutmanın önemine işaret etti.

Matem ve travmaya özel olarak değinen Göka, bu kavramların akademide yer almadığını ve özellikle görmezden geldiğini ancak bunlarla baş etmek için öncelikle bu kavramlarla barışmak gerektiğini vurguladı. Yaşadığımız felaketin çok büyük olduğunu ifade ederken, bu matem ve travmanın bir öfke seline yol açabileceğini, bunun da özellikle sosyal medyada dışa vurulacağını hatırlatarak, bu süreçte anlamsız, faydasız söylemlerden uzak durmak gerektiğini hatırlattı.

Depremden etkilenen vatandaşların yaşadıkları psikolojik çöküntüler sonucu ortaya çıkacak durumlara katlanmak gerektiğini ve hoşgörüden vazgeçmememiz gerektiğine dikkat çekti.

Bu dönemde afetzedelerde sık görülen psikolojik durumlardan birinin inkâr olduğunu vurgulayan Göka, bu duruma erkenden müdahale edilmediği takdirde, ileri düzeyde hastalıklara yol açabileceğini, bu nedenle cenazelerini görmek isteyenlere izin vermenin, defin işlemlerini İslami usullere göre yapmanın psikolojik travmalarla başa çıkmada hayatı rol oynadığını belirtti.

Travmanın, insanların ölüm tehlikesi içerecek biçimde ölümle yüz yüze gelmesi olarak da ifade edilebileceğini, bölgeye giden birçok kişinin de orada travmatize olduğunu, bu nedenle yaygın hafıza ya da uyku bozuklukları gözlemlendiğini söyleyen Göka, gördükleri karşısında yaşadıkları dehşet duygusunu üzerinden atamayan bireylerin psikolojik yardım almaları gerektiğini söyledi.

Afetlerde, kriz zamanlarında insanların üzerine düşeni gruplar halinde iş bölümü yaparak yerine getirdiği takdirde toplum, direncini muhafaza ediyor, demektir diyen Göka, toplumumuzda bunu görmenin çok umut verici olduğunu ifade etti.

Travma yaşayan insana, parmak uçlarınızda yürüyerek yaklaşın, destursuz iç âlemine dalmayın. O sizi buyur ettiği kadar, sessizce, ürkütmeden ihtiram halinde yaklaşmaya çalışın.

Son konuşmacı Prof. Dr. Kemal Sayar da depremin büyüklüğünün göz ardı edilemeyeceğini ancak öncesinde aldığımız tedbirlerin ve meydana geldiğinde verdiğimiz tepkilerin önemli olduğunu söyledi. Bölgede çok büyük bir yıkımın olduğunu, sürecin çok uzun olacağını ve bu aşamada depremezdeleri dinlemenin, duygularını ifade etmelerine fırsat vermenin daha önemli olduğuna işaret etti.

Yasın sadece bir sevileni kaybetmek olmadığını; bir şehri, bir yaşantıyı, rutinleri kaybetmenin de yasa yol açabileceğini belirtti. Deprem gibi afetlerin, sanılanın aksine dünyanın güvenilir bir yer olmadığını ortaya koyması itibarıyla büyük travmalara yol açabileceğini dile getirdi.

Dayanışma, inanç, yardımlaşma gibi olguların travmatik durumları aşmaya yardımcı olduğunu belirten Sayar, sağaltılmayan çaresizliğin öfkeye yol açtığını bu nedenle insanlara acılarını dindirebilecek fırsatlar sunmanın, onlara yardımcı olmanın verdiği güven hissinin iyileşmeyi hızlandırdığını; birlik, beraberlik, kardeşlik duygusunun acıları sağaltmanın en etkili yolu olduğunu vurguladı.

Sayar, bu gibi afet zamanlarında bir günah keçisi seçilerek tüm öfkenin ona yöneltildiğini, sosyal mecralarda insanların çok kolay ayrıştığını ancak sahada bunun tam aksi bir durumun öne çıktığını hatırlattı; iyiyi, güzeli görmeye meyilli olmanın da iyileştirici rolüne vurgu yaptı. Sahada canını dişine takarak çalışan insanlara ve bu büyük millete, yaptığımız işlerle layık olalım, yaşadıklarımızdan yeni şeyler öğrenerek hayata devam edelim, dedi.

Sahada olan ve travmatize olmuş insanlarla çalışanlara da bazı uyarılarda bulunan Sayar, travması olan insana parmak uçlarınızda yürüyerek yaklaşın, destursuz iç âlemine dalmayın. O sizi buyur ettiği kadar, sessizce, ürkütmeden ihtiram halinde yaklaşmaya çalışın. Tehlike sinyallerini susturmaya gayret edin, mutlaka güvenlik ortamını sağlayın. Bir insanı hemen konuşmaya zorlamak, açık bir yarayı keskin bir aletle deşmeye benzer, ifadelerini kullandı.

Buhran zamanlarının, hayatı yeni bir bakışla görme imkanı ortaya çıkardığını, bize yeni bir fırsat da sunduğunu hatırlatan Sayar, geçmişin hatalarını tekrarlamadan, milletçe yeni bir atılım yapabileceğimizi vurguladı. "Buradan ne öğrenerek çıkacağız?" sorusunun toplumumuz için çok önemli olduğu vurgusuyla sözlerini tamamladı.

Panelin kapanış konuşmasında ise Mehmet Görmez, ilahiyatçıların, akademisyenlerin şairlerin, hikâye yazarlarının, edebiyatçıların iş birliği yaparak, depremin manevi yaralarını sarmak için gayret göstermesi gerektiğini, bu doğrultuda "Depremi Manevi Yaralarını Sarmak" başlığı altında konferans ve paneller serisi düzenlemeye devam edeceklerini söyledi.

IDE PANEL

DEPREMİN MANEVİ YARALARINI SARMAK - 1

Kemal Sayar Mehmet Dinç Mehmet Görmez Erol Göka

YouTube /islamdusunceenstitusuide

ISLÂM DÜŞÜNCE ENSTİTÜSÜ
ide.org.tr

İslâm Düşünce Enstitüsü Uluslararası Aylık

Düşünce Dünyasına Bir Köprü

Nisan | sayı 3

**İ S L Â M
D Ü Ş Ü N C E
E N S T İ T Ü S Ü**

INSTITUTE OF ISLAMIC THOUGHT
معهد التفكير الإسلامي

IDE

İslâm Düşünce Enstitüsü Uluslararası Aylık

Düşünce Dünyasına Bir Köprü

Nisan | sayı 3